

3. Келли Р. Человек-антенна. Акупунктура как метод духовного целительства. - СПб.: ИГ «Весь», 2010. - 240 с.

Одержано 24.12.13

УДК 171

С.П. Римар, ст.викл.

Кіровоградський національний технічний університет

Морально-філософське осмислення проблеми когнітивного дисонансу

У статті розглядається проблема актуальності і необхідності морально-філософського аналізу емпіричних висновків і передбачень психологічної теорії когнітивного дисонансу, яка дещо спрощено зводить ситуацію особистісного морального вибору до стану внутрішнього дискомфорту, спричиненого невідповідністю між певними когнітивними елементами свідомості. В наш час на основі експериментальних даних психологічних теорій вибудовуються і навіть нав'язливо реалізуються концепції суспільного регулювання, створюються нові ціннісно-нормативні системи. Отже, моральна філософія має наполегливо вдаватись до критичного аналізу та узагальнень наукових даних таких емпіричних теорій.

когнітивний дисонанс, когнітивні елементи, ситуація морального вибору, самосвідомість

Поняття «когнітивний дисонанс» вперше було введено у науковий обіг американським психологом Ф. Хайдером ще у 1944 році. Згодом, у 1956 році, Леон Фестінгер розробив вже теорію когнітивного дисонансу з метою пояснення ситуації внутрішнього конфлікту особистості, спричиненого наявністю суперечливих знань, уявлень або соціальних установок. У теорії когнітивного дисонансу вважається, що існує комплекс знань про дійсність, який має назву когнітивної системи, елементи якої можуть бути різного ступеня складності, узгодженості і взаємопов'язаності. При цьому складність когнітивної системи залежить від кількості і різноманіття включених до неї елементів. За визначенням Л. Фестінгера, когнітивний дисонанс - це невідповідність між двома когнітивними елементами (когніціями) - думками, досвідом, знаннями та установками – за умов якої заперечення одного елемента слідує з наявності іншого, і з цією невідповідністю пов'язане відчуття дискомфорту, що виникає при зіткненні у свідомості індивіда логічно суперечливих знань про одне й те саме явище або подію. Під знанням автор теорії розуміє «те, що індивід знає про самого себе, про своє оточення, поведінку»[1]. Дисонанс когнітивних елементів властивий практично усім тим ситуаціям, у яких суб'єкт опиняється перед вибором одного з двох або більше варіантів поведінки, він виникає тоді, коли одні установки суб'єкта приходять на зміну іншим, коли існують розбіжності між поведінкою та установками, коли альтернативи вибору є в рівній мірі привабливими. Теорія когнітивного дисонансу характеризує способи усунення або згладжування цих протиріч і описує те, як це робить людина у типових ситуаціях.

Знання, переконання та установки людини мають властивість об'єднуватися у систему, яка характеризується певною узгодженістю. Ситуації невідповідності між переконаннями та актуальною поведінкою особистості являють собою науковий інтерес для фахівців з різних галузей знань. Елементи теорії когнітивного дисонансу вже декілька десятиліть успішно використовуються не лише у психологічних науках, але й у соціальних, філологічних, педагогічних тощо. Теорія когнітивного дисонансу, активно розробляється західними дослідниками і отримала розвиток в значній кількості праць з теорії прийняття рішень, в дослідженнях Я-концепцій, знайшла досить адекватне застосування в лінгвістиці. Дуже перспективним для реалізації дослідницьких завдань та вирішення на цьому ґрунті проблем суспільного управління стало положення теорії про те, що когнітивний дисонанс виступає в якості мотиву людської комунікації. Так, наприклад, результатом застосування у суспільному управлінні даних психолінгвістичних досліджень когнітивного дисонансу засобом зниження соціальної конфліктності в сучасній західній культурі стали комунікативні форми політичної коректності, під якою розуміється табування ряду висловлювань, здатних дискримінувати або образити представників певних соціальних груп [2].

Філософія часто стає об'єктом критики, основним мотивом якої є нехтування нею даними емпіричних досліджень індивідуальної психіки людини, які досить успішно здійснюються цілою низкою сучасних психологічних теорій. Це стосується також предмета даного дослідження, а саме морально - філософського осмислення когнітивного дисонансу.

Зміст когнітивного дисонансу складає внутрішній конфлікт особистості, який за певних обставин можна інтерпретувати як ситуацію морального вибору. Ще І.Кант зазначав, що «проблематика моральності, морального вибору замкнута на самовизначенні автономного суб'єкта»[3]. У широкому сенсі слова, моральний вибір є співвіднесенням різних ціннісно - смислових систем, прийняття рішення на користь однієї з них. У вузькому сенсі, це надання переваги певному варіанту вчинка за конкретних обставин. Ситуація морального вибору містить в собі суперечність між двома взаємовиключними рішеннями або діями. Людина в подібних ситуаціях повинна прийняти альтернативне рішення про своє відношення до моральних або аморальних фактів і про свою поведінку. За кінцевим рахунком, він полягає у виборі між добром і злом.

Осмислення власних дій змушує людей все більшу увагу звертати на характер організації своїх знань про навколишній світ, оскільки саме ці знання задають програми поведінки і діяльності, що реалізуються в процесі існування суспільства на різних етапах його розвитку.

Стан когнітивного дисонансу виникає, коли особа усвідомлює, що діє чи діяла в минулому у суперечності зі своїми внутрішніми установками чи переконаннями. Теорія когнітивного дисонансу стверджує, що з можливих способів інтерпретації та оцінки тієї чи іншої життєвої ситуації та поведінки за певних несприятливих обставин людина вибирає саме ті, які викликають менше занепокоєння, докорів сумління, відчуття емоційного дискомфорту. Коли людина за певних обставин вчинила дії, які потім викликали докори сумління, то, згідно з теорією когнітивного дисонансу, в інтерпретацію ситуації та її оцінку можуть бути внесені певні коригування, які знімуть причини для переживання внутрішнього дискомфорту. У багатьох випадках це досягається без особливих зусиль, оскільки деякі життєві ситуації досить часто є неоднозначними. Нерідко для зняття когнітивного дисонансу використовується «зовнішнє виправдання»: особиста відповідальність за негативний вчинок знімається тим, що його визнають вимушеним («змусили», «наказали», «дуже просили») або ж виправдання засноване на корисливому мотиві («добре заплатили, а потрібно ж

годувати сім'ю»). Якщо ж прийнятних підстав для зовнішнього виправдання недостатньо, то в дію вступає інший спосіб подолання відчуття внутрішнього дискомфорту - підміна одних когнітивних елементів іншими.

Свого часу радянський дослідник В.П.Трусов, провівши критичний аналіз теорії когнітивного дисонансу, вказав лише на одну детермінанту умов виникнення стану неузгодженості когнітивних елементів - на недостатнє виправдання особистістю своєї поведінки [4]. Людина розглядається у цій теорії подібно до кантівського «автономного суб'єкта», активність якого мотивується виключно силою внутрішнього самовизначення. Саме це стало причиною критики теорії когнітивного дисонансу за її гомеостатичність, тобто схильність розглядати особистість як систему, що регулює сама себе, зберігає сталість свого внутрішнього стану за допомогою скоординованих реакцій. Той багатий емпіричний матеріал, що накопичувався у ході експериментальних досліджень соціальних установок, лише підтверджує певну переоцінку контролюючого впливу внутрішніх, особистісних ресурсів індивіда та недооцінку ролі соціальних впливів.

Соціалізація особистості, її адаптація у соціальному просторі зазвичай відбувається у формі пристосування до норм і цінностей певної соціальної групи, до умов групового тиску і соціального контролю. Людині генетично властиве прагнення бути привабливою в очах найближчого суспільного оточення, прийнятою в групі, брати участь у розподілі групових ролей і статусів. У тих чи інших реальних ситуаціях на неї суттєво тисне суспільне середовище, значно змінюючи її поведінку, що підтверджують численні експерименти (наприклад, дослідження конформної поведінки, підпорядкування авторитетам тощо). За умов збігу уявлень, установок, переконань особи та нормативних характеристик суспільного оточення відбувається її ідентифікація з цим оточенням. Невідповідність між переконаннями особистості та нормами суспільства може призвести до напруження, конфліктів, девіацій або ж до подальшого розвитку людини - виходу на новий щабель осмислення соціальної дійсності, вироблення на цьому ґрунті нових переконань або ж розвитку та зміцнення старих.

Особистість як цілісна система перебуває у постійній взаємодії з оточуючим світом. Специфіка сучасної світоглядної ситуації характеризується зростаючою когнітивною опозиційністю. Зміни у навколишньому середовищі часто відбуваються швидше ніж зміни у людських уявленнях про нього. Стрімка мінливість, динамічність життя постійно вимагають від людини вироблення нових знань, уявлень, переконань, ставлять її перед необхідністю самовизначення у нових життєвих ситуаціях, здійснення свідомого особистісного вибору, який часто отримує моральне значення.

Психологічна теорія когнітивного дисонансу цікава для нас передусім тим, що в якості об'єкта її експериментальних досліджень постає саме ситуація особистісного вибору. Вибір є актом людської діяльності, що здійснюється за внутрішнім переконанням, і навіть обумовленість зовнішніми обставинами не може виключити активності суб'єкта. Необхідною умовою вибору є свобода вольового рішення, яка передбачає також відповідальність за вчинок.

Ситуація морального вибору утворюється, коли у людини є можливість порівняти і вибрати один з декількох варіантів вчинку, свідомо визначити свою позицію і втілити її у діях. Щоб людина могла здійснити моральний вибір, необхідна об'єктивна можливість діяти тим чи іншим чином, вибираючи цілі та засоби їх реалізації. Саме об'єктивна можливість діяти певним чином і суб'єктивна здатність свідомо вибирати форму поведінки обумовлюють свободу морального вибору людини та визначають міру її моральної відповідальності за нього.

Суттєвим недоліком теорії когнітивного дисонансу є ігнорування проблеми індивідуальних відмінностей між людьми і ролі самосвідомості особистості в ситуації вибору. Люди розрізняються за своєю здатністю переживати ситуацію дисонансу, за наданням переваги різним способам зменшення внутрішнього тиску у цій ситуації, а те, що є дисонансом для одних, може виявитись консонансом для інших. Якщо в ситуації морального вибору виникає дисонанс, то він виникає передусім тому, що поведінка особистості не відповідає її самосвідомості. Людську самосвідомість не варто зводити лише до сфери когнітивного, ігноруючи вольову та емоційно-чуттєву сфери, які також суттєво визначають моральний вибір особистості.

Список літератури

1. Фестингер Л. Теория когнитивного диссонанса. — СПб.: Ювента, 1999
2. Вебер Е.А. Политический vs дипломатический дискурс / Е.А. Вебер // Филология. История. Межкультурная коммуникация: Тезисы докладов региональной конференции молодых ученых (Иркутск, 19-21 марта 2002 года). – Иркутск: ИГЛУ, 2002. – С. 21 – 23.
3. Кант И. Антропология с прагматической точки зрения / И. Кант – СПб: Наука, 2002, 472 с.
4. Трусов В.П. Социально-психологические исследования когнитивных процессов: По материалам зарубежных экспериментальных работ / под ред. В.А. Ядова, Н.В. Кузьминой. Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1980 - 144 с.

Одержано 10.12.13

УДК 628.336.3

В.А. Свірідова, асп., О.В. Медведєва, доц., канд. біол. наук

Кіровоградський національний технічний університет

Основні проблеми утилізації осадів стічних вод

В статті розглядається проблема утилізації осадів стічних вод та наводиться огляд існуючих і перспективних шляхів утилізації осадів як на території України, так і за кордоном.
осад стічних вод, технологія переробки, утилізація осадів, біогаз, вермікультура

Упродовж останніх десятиліть катастрофічно зростають масштаби утворення та накопичення різноманітних відходів, що призводить до відчуження нових територій та забруднення довкілля. Одним з таких, стрімко зростаючих за кількістю, видів відходів є осади стічних вод.

Так, щорічно на одну людину витрачається приблизно 55 м³ чистої води. Кожен населений пункт генерує до 250 кг осадів стічних вод за рік на одного жителя. Практично будь-яке велике місто за десятиліття накопичує мільйони тонн відходів. За статистичними даними, в Україні щорічно утворюється близько 40 млн. т осадів стічних вод, а потреба в мулових майданчиках для їх розміщення складає 120 га/рік [4].

Відомо, що мулові майданчики є надзвичайно серйозною екологічною проблемою. Внаслідок того, що більшість з них заповнена, вони справляють негативний вплив на навколишнє середовище. Це свідчить про актуальність та необхідність вирішення проблеми обробки та утилізації осадів стічних вод.